

Smedes, T. (2016). *God, iets of niets?: de postseculiere maatschappij tussen "geloof" en "ongeloof"*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

*Recensent: Johan Bergé, Februari 2017*

---

Het boek van Smedes start uitgebreid met de resultaten van een grootschalig onderzoek 'God in Nederland...' waaruit blijkt dat er de laatste 50 jaar een evolutie geweest is wat het godsbeeld betreft. Van een theïstisch godsbeeld, beleefd in een christelijke kerk, vervloeit het naar een individuele zoektocht in een randkerkelijke situatie of in een atheïstische levenshouding. Volgens sommigen houdt dit een proces in van geloof naar ongelooft. Dit vervloeien van godsbeelden is één van de hoofdthema's in het boek. Smedes geeft een doordacht overzicht van deze vervloeiende godsbeelden en kadert die tegenover over het theïsme, het 'nieuwe' atheïsme (in Vlaanderen vertegenwoordigd door het humanistisch verbond) en het spiritueel atheïsme. Met dit laatste bedoelt hij New Age denken, gaande van yoga over mindfulness naar kaartlezen en reïncarnatie.

Eén van de eyeopeners, voor mij althans, is de vaststelling dat zowel theïsten als nieuwe atheïsten hetzelfde fundamentalistisch godsbeeld hanteren: een geloof in het bestaan van een persoonlijk en bovennatuurlijk wezen dat zich met het leven van ieder afzonderlijk mens bezig houdt. En met fundamentalistisch, bedoel ik dat er geen ruimte is voor nuance. Voor de traditionele gelovigen is het zo en niet anders en de nieuwe atheïsten houden er mordicus aan vast om dit geloof te kunnen bestrijden. Zij gebruiken daarvoor de woorden infantiel, irrationeel, inherent kwaadaardig en onwetenschappelijk, waarbij de oorzaak ligt in door het brein gefabriceerde waanbeelden. Van de weeromstuit heb je dan de 'nieuwe apologeten' die tegen de nieuwe atheïsten ingaan en samen bezetten zij het publieke debat zodat meer genuanceerde godsbeelden, die welig bloeien, niet aan bod kunnen komen.

Theïsten belijden hun geloof vertrekkende vanuit een geopenbaard bovennatuurlijk godsbeeld. Atheïsten bekijken 'geloof' vanuit de wetenschap, of preciezer uitgedrukt, vanuit een reductionistische newtoniaanse wetenschap. Terwijl vele 'gelovige' mensen tegenwoordig vertrekken vanuit de innerlijke ervaring, van de verwondering over het mysterie dat ze rondom zich ervaren en waar de wetenschap geen antwoord op heeft en zelfs niet kan hebben. Ook deze ervaring hoort bij het leven en zou je zelfs als het belangrijkste deel van het leven kunnen beschouwen. Ulrich Libbrecht verwoordt het als volgt:

'Religie is fundamenteel geen leer, maar een innerlijke ervaring en de leer is een symbolon, een geheel van verbindende tekens (sunballein betekent: verbinden met), niet nutteloos, maar ook niet dé waarheid. Ik (Libbrecht) laat de waarheid over aan de wetenschap, die in een langzaam en moeizaam proces probeert te begrijpen hoe de wereld in elkaar zit. Het enige wat haar altijd zal ontsnappen is de Energie, de kracht die het heelal stuwt. En dat is voor mij God. Ik voel deze mysterieuze kracht ook in mij en die probeer ik in een meditatief leven te ervaren, niet te begrijpen.'

De verdienste van het boek van Smedes is ruimte te geven aan die stemmen die in de clash tussen theïsten en nieuwe atheïsten verloren gaan en hen overzichtelijk te ordenen in drie categorieën: de religieuze atheïsten, de religieuze naturalisten en de post-theïsten. Niet dat deze categorieën strikt gescheiden zijn, integendeel, de godsbeelden die zij aanhangen vloeien in en door elkaar.

### Religieuze atheïsten

De terminologie speelt een goede verstaander parten. Theïsten en nieuwe atheïsten houden beiden halsstarrig vast aan het traditionele godsbegrip waar God in een persoonsvorm gegoten is. Diegenen die uitgaan van een transcendente ervaring om hun religiositeit uit te drukken en niet van een

godsbeeld, zijn letterlijk atheïstisch, maar hebben niets van doen met het fundamenteel atheïsme, noch met het theïsme. Religieuze atheïsten zijn mensen die menen dat er meer is dan het materiële, een verbondenheid met een de wereld overstijgend iets, een transcendent gegeven, dat ze (in eigen ogen) rationeler en filosofisch benaderen.

Wijlen Leo Apostel, prof. emeritus UG, verwerpt iedere vorm van godsídee, maar is wel geboeid door mystiek en mystici. Een atheïstische spiritualiteit kenmerkt zich volgens hem door 'een totale en respectvolle openheid en aandacht' en door een 'act van vertrouwen en hoop'. Op die wijze is geloven een zich verbinden tot een levenswijze op basis van wat men ervaren heeft en waarvan men nooit met zekerheid kan zeggen dat het geen illusie is. Geloven kan illusie zijn, vandaar vertrouwen, hoop en overgave.

Ulrich Libbrecht, prof. emeritus KUL, hanteert het begrip 'Leegte' uit het Boeddhisme, een vorm van Energie die enkel ervaren kan worden, maar niet begrepen, niet met woorden beschreven kan worden. Die innerlijke ervaring is de kern van religie en in zijn diepste uitdrukking mystiek. In die zin wordt de mystieke ervaring een atheïstische ervaring, vrij van om het even welke verbeelding. De toegangspoort tot een transcendente ervaring is de verwondering, die Libbrecht niet alleen in de natuur vindt, maar ook in de wetenschap.

Smedes haalt nog een paar voorbeelden aan waarbij duidelijk wordt dat er bij religieuze atheïsten geen bovennatuur is, dat de goddelijke transcendentie in de immanentie zit. Het universum zelf is de immanentie, het AI, en de ervaring ervan komt in de buurt van mystiek. Het 'sacrale' is een dimensie van de werkelijkheid waarmee we ons geconfronteerd zien, waarin we ons opgenomen voelen, dat onze thuis is, maar dat ons ook de betrekkelijkheid van ons eigen wezen doet inzien. Een mystieke eenwording met het AI schakelt het ego uit, wat rest is de eenheid van alles, de sereniteit. Die sereniteit, dat gevoel van totaal opgenomen te zijn in het AI, kan leiden tot liefdevolle aandacht voor de andere. Een andere die ook deel uitmaakt van het AI (André Comte-Sponville).

#### Religieuze naturalisten.

Een religieus naturalist onderzoekt en stimuleert op volledig naturalistische basis religieuze wijzen van reageren op de wereld, zonder een opperwezen of zijnsgrond. Smedes haalt ook hier enkele voorbeelden aan van mensen die hij als religieus naturalist beschouwt:

Ursula Goudenough, prof. emeritus WU St. Louis, meent dat religie het antwoord op de klassieke vragen die er toe doen, moeder waarom leven wij e.d., in een verhaal moet gieten. Een verhaal dat zodanig rijk en meeslepend is dat het onze trouw en engagement stimuleert in de eruit voortvloeiende morele ideeën. Het gaat niet om een nieuwe religie maar om het creëren van mythen, het vertellen van verhalen op zo'n wijze dat het aanspoort tot verantwoord en deugdzaam handelen. Deze verhalen kunnen enkel effectief zijn als ze resoneren met onze religieuze gevoelens van ontzag en verwondering die ons met vreugde en dankbaarheid vervullen. Het is een zoektocht naar het religieus potentieel in een wetenschappelijk begrip van de natuur.

Chet Raymo, prof. emeritus Stone Hill College Washington, verkondigt dat de evolutietheorie een wetenschappelijk ondersteund en door religieuze naturalisten aanvaard verhaal is. Een verhaal met mythische proporties, dat vertelt over onze plaats en context in de natuur. Zij legt de verbinding bloot tussen de mensen en alle andere levende wezens, en uiteindelijk met de kosmos als geheel. De natuurlijke wereld is een zichtbare manifestatie (sacrament) van een innerlijkheid die dieper en mysterieuzer is dan ik (Raymo) kan kennen. Ik zal doorgaan met bidden (= aandacht hebben voor de wereld) en ik zal proberen te leven in een staat van genade. Geen bovennatuurlijke genade, maar de ontelbare natuurlijke genades die het leven van alledag zegenen en heiligen.

Taede Smedes merkt wel op dat het religieus naturalisme de nadruk legt op de schoonheid van de natuur en het negatieve en het lijden vergeet. Het antwoord dat de religieuze naturalisten hierop hebben is niet duidelijk.

### Post-theïsten

Een post-theïst is een individu die het theïsme verwerpt, maar de naam van God waardevol vindt en kritisch gebruikt. Net zoals een postmodernist zich het best thuis voelt in een wereld waar absolute waarheid niet bestaat, is voor een posttheïst het denken en spreken over God nooit en te nimmer een vanzelfsprekendheid. De dood van God (als gans Andere) – het secularisatieproces - maakt de herontdekking van het christelijk geloof mogelijk. Geloven is het brengen van liefde in de maatschappij, een doel dat nooit zijn voleinding zal kennen, een streven dat nooit af zal zijn. Het blijft een tasten en zoeken. Religie betekent leven met het onvoorwaardelijke, zich openen naar het buitengewone, het uitzonderlijke, het onvoorziene, zelfs als het een beetje idioot lijkt voor de rationele denker.

Vraag je niet af waarom een roos mooi is, geniet van de ervaring. Het gaat om aandacht voor de onvoorwaardelijke gratie (van de roos). De roos heeft geen nut of betekenis, de roos is er alleen maar, net als ons bestaan. De goddelijke kwaliteit van alledaagse dingen is er als het waarom wegblijft en de volheid van genade overblijft. Het onvoorwaardelijke (ook God) bestaat niet, het lokt, het lonkt, het wenkt, het volhardt, het insisteert. God bestaat niet maar insisteert, roept ons op vrede en rechtvaardigheid te realiseren, te geven en te vergeven, gastvrij te zijn jegens de vreemdeling. En we doen dat, nooit onvoorwaardelijk, het blijft een oproep.

### Wat moeten we daarmee?

Taede Smedes heeft een vlot leesbaar boek geschreven met veel meer getuigenissen dan hier vermeld en zo aangetoond dat er bij wijze van spreken evenveel godsbeelden zijn als religieus bewogen mensen. Het is dus niet het godsbeeld dat belangrijk is en daarmee maaien we het gras weg onder de voeten van de nieuwe atheïsten, die het continu hebben over het onmogelijk bestaan van een persoonlijke God. Er is wel iets anders dat zowel theïsten, religieuze atheïsten, religieuze naturalisten en post-theïsten gemeen hebben en dat is het transcendentiebesef als een antropologische constante, een ingebakken eigenschap van de mens. Karen Armstrong, volmondig aangehaald door Smedes, en ik treed hen daarin graag bij, ziet daarin een dialoog mogelijk, ook met niet fanatieke 'nieuwe' atheïsten.

We zouden de polarisatie tussen geloof en ongeloof kunnen overstijgen door het universele transcendentiebesef aan te spreken. In plaats van een fundamentalistisch discours gaan we in dialoog waarbij we ons laten leiden door de religieuze ervaring, een transcendentiebesef. Een god, die wij noemen, die wij ons duidelijk en plastisch voorstellen, wiens bestaan wij gemakkelijk bevestigen is geen god, maar een afgod. Het niet noemen van de naam en het afwijzen van het beeld laat een ruimte vrij, een leegte, voor de ware god, hoe die dan ook moge zijn.

Het boek van Smedes komt geen dag te vroeg in deze wereld van moslim-vluchtelingen die onze westerse mensen storen in hun comfort. Onze 'westerse waarden' verdragen niet (ze zouden dat toch niet mogen doen) dat we de schuld daarvoor bij mensen leggen. Dan zal het wel hun religie zijn die de zondebok wordt. En dat is dan weer koren op de molen van de groeiende massa die alle vormen van religie op zich nutteloos en/of gevaarlijk vindt. Is dat dan niet zo? Iedere ideologie of religie houdt gevaar in, want kan misbruikt worden. Maar een transcendentiebesef, wat des mensen is, kan de religieuze ervaring aanwakkeren waaruit een zorg voortspruit voor de omgeving, voor de

mens en zijn milieu. Of om het met de woorden van Taede Smedes te zeggen in zijn voorlaatste paragraaf:

'Een houding van geloof resoneert met vertrouwen en gelatenheid, van zoeken, niet naar iets dat we kwijt zijn en verlangen, maar zoeken vanuit het vertrouwen dat we al gevonden zijn. En wat we zoeken is het suizen van de stilte dat zich verbergt achter de beelden ervan en de taal erover. Geloof is een attitude van vertrouwen en hoop (weg zekerheid), een waagstuk en die houding geldt ook tegenover de wereld als geheel. Dit is een post-theïstisch geloof dat zowel 'gelovigen' als 'ongelovigen' kunnen onderschrijven, waarin ze elkaar kunnen ontmoeten, als reizigers rond een kampvuur in de wildernis'.